

historical prerequisites for the emergence of the female sultanate, the figure of the Ukrainian woman Hürrem in the formation of the sultanate and its influence on the politics of the Ottoman Empire are considered. Peculiarities of the formation and development of the female sultanate in the era of the Ottoman Empire were studied, socio-religious values as a component of the sultanate, integration trends in the formation of the image of women and hierarchy in the sultanate were considered. The main argument of this study is that changes in the Ottoman Empire and society in the 16th and 17th centuries contributed to the expansion of haseki and valide rights in the Sultanate. The founder of the women's sultanate was the Ukrainian Hürrem Sultan, who laid the foundation for the female political elite of the Ottoman Empire.

The practical value of the research is determined by the fact that its materials can be used for the preparation of term papers, theoretical and practical courses in cultural studies. The research results are a prerequisite for writing master's, diploma and course theses. The theoretical significance and value of the study lies in the fact that its results and conclusions diversify the vectors of scientific studies covering the era of the female sultanate. In addition, an important place in the work is to find out the variants of the interaction models of the sultan and haseki; society and haseki, which is in scientific discourse. Currently, the study of the topic is ongoing.

Keywords: *sultan, sultanate, management, leadership, Ottoman Empire, women's sultanate.*

УДК 340.1

DOI: 10.31733/2078-3566-2023-1-95-101

Юрій КОЗАР©

доктор юридичних наук, професор
(Ужгородський національний університет,
м. Ужгород, Україна)

БАЗОВІ ЗАСАДИ РОЗБУДОВИ ІНСТИТУТУ ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА В УКРАЇНІ: ЄВРОПЕЙСЬКИЙ ТА ВІТЧИЗНЯНИЙ ДОСВІД

Проаналізовано першочергові засади громадянського суспільства в Україні, а також зосереджено увагу на чинниках необхідності удосконалення даних засад та інститутів громадянського суспільства в цілому. Окрім того, досліджено зарубіжний та вітчизняний досвід, а також дослідження науковців з цієї проблематики, проаналізовано досвід ефективної взаємодії у європейських країнах між державою та громадянським суспільством. Розглянуто основні завдання, які поставлені перед Україною для утвердження основ громадянського суспільства, та проаналізовано проблеми і недоліки чинного законодавства в контексті регулювання інститутів громадянського суспільства та шляхи їх вирішення.

Ключові слова: *громадянське суспільство, держава, інститути громадянського суспільства, соціальні інститути, демократизація.*

Постановка проблеми. На сьогодні дискусійним залишається питання основних засад розбудови громадянського суспільства, перспектив його розвитку в умовах утвердження соціальної держави. Вітчизняні та зарубіжні дослідники концентрують увагу перш за все на історії становлення та розвитку громадянського суспільства, його сутності та впровадження інститутів у суспільне життя. Аналіз розвитку громадянського суспільства в Україні засвідчує, що існує низка питань, актуальних для суспільства та держави: існування непрозорості, бюрократичних тенденцій в діяльності адміністрації та місцевого самоврядування, а також відсутність налагодження ефективного діалогу з суспільством; недосконалість чинного законодавства створила штучні перешкоди для створення та функціонування інститутів громадянського суспільства; механізми участі громадськості у формуванні та реалізації державної політики не були належним чином реалізовані; податкове навантаження не стимулює діяльність та розвиток інститутів громадянського суспільства та підтримку вітчизняних благодійних організацій; більшість інститутів громадянського суспільства не можуть отримати державну фінансову підтримку та внутрішню благодійну підтримку тощо. Такі недоліки і вказують на необхідність аналізу основних напрямків розвитку та

© Ю. Козар, 2023

ORCID iD: <https://orcid.org/0000-0002-6424-6419>

kozar.yurij@ukr.net

удосконалення механізму провадження інститутів громадянського суспільства у сферу суспільного життя.

Процес становлення і розвитку громадянського суспільства та окремі його аспекти висвітлювали у своїх працях такі науковці, як В. Барков, В. Буряк, І. Воронов, Т. Дашо, Н. Демчук, М. Калініченко, С. Кириченко, Т. Ковальчук, А. Колодій, Л. Кудіна, Ф. Рудич, В. Сіренко, В. Тимошенко, Ю. Шайгородський та ін. Однак, висвітлені моменти потребують подальшого розгляду та узагальнення.

Актуальність вивчення становлення та розвитку громадянського суспільства зумовлена необхідністю теоретичного розуміння ролі та функціональних характеристик його інститутів, з'ясування інтересів та потреб громадян, збалансування державної влади та впливу на демократичний розвиток України.

Метою роботи є узагальнення існуючих концепцій побудови інститутів громадянського суспільства, здійснення комплексного аналізу сутності процесу інституціоналізації громадянського суспільства, дослідження європейського та вітчизняного досвіду розбудови громадянського суспільства з можливістю виокремлення основних засад, які доцільно запозичити для розвитку та удосконалення інститутів громадянського суспільства в Україні; сформулювати теоретичні підстави формування ефективного громадянського суспільства в Україні на засадах діалогу і національної консолідації в контексті зарубіжного і вітчизняного досвіду.

Виклад основного матеріалу. Одночасно зі створенням нової української держави було проголошено шлях до розбудови демократичної, соціальної та правової держави, пріоритетність дотримання прав і свобод людини та громадянина. В той же час, з процесом формування нових інститутів державної влади, відходом від панування однієї ідеології розпочався новий етап формування громадянського суспільства: інституціоналізація елементів громадянського суспільства. Активна розбудова інститутів громадянського суспільства в Україні викликала необхідність політико-теоретичного обґрунтування їх діяльності, що включає проблеми становлення і подальшого розвитку; типологію та визначення функціональної спроможності інститутів громадянського суспільства, що артикують інтереси та потреби громади; співвідношення з інститутами політичної та економічної сфер суспільства; діяльності громадських організацій в процесі роздержавлення створення ринкових умов; впливу на демократизацію країни.

Створення в Україні демократичної, правової та соціальної держави безпосередньо пов'язане з формуванням громадянського суспільства. На сьогодні відстежується тенденція участі інститутів громадянського суспільства та їх зростаюча роль у механізмах реалізації конституційних прав і свобод людини і громадянина України.

Водночас громадянське суспільство є джерелом легітимності політичної влади при владі. Контакти з організаціями громадянського суспільства забезпечують країну великим джерелом інформації про стан суспільства, його інтереси, ставлення до домінуючої політичної влади; у важкі історичні періоди (економічні кризи, війни тощо) громадянське суспільство часто підтримує і висловлює потужну силу національної єдності. Держава сприяє формуванню в Україні громадянського суспільства, прагне надати людям найбільший ступінь свободи та надає їм право самостійно вирішувати, чи використовувати певні конституційні права. В останньому випадку загальна правова культура населення має першорядне значення, оскільки ця культура в Україні потребує вдосконалення.

Процес формування громадянського суспільства є складним і суперечливим, і тривалість також різна. Можна сказати, що цей процес не завершений в жодній країні. Формування громадянського суспільства є однією з необхідних умов для просування України вперед: на шлях економічної, політичної та правової реформ, формування правової держави. Поняття «громадянське суспільство» базується на його самоорганізації, ступені демократії, як реалізації прав і свобод громадян, громадяни виконують свої політичні та громадянські обов'язки і виступають як суверенітет та джерело влади, як свідомий суб'єкт політичної діяльності, відповідальний за наслідки, особа, відповідальна за країну і все міжнародне співтовариство. Громадянське суспільство – це перш за все вище суспільство громадян, їх економічні, політичні, правові, культурні та моральні якості та здібності.

Єдність громадянського суспільства і держави втілюється в їх численних цілях.

Розбудова правової держави і формування громадянського суспільства переслідують спільну мету: соціальні інститути спрямовані на служіння людям та захист їх прав. Така єдність висвітлюється і в тому, що організація і діяльність основних суспільно-політичних, економічних та соціальних систем відбувається відповідно до Конституції України і чинного українського законодавства [1, С. 172].

«Громадянське суспільство» – одне з найскладніших понять у сучасній суспільній науці. Без нього неможливим є існування демократичної системи жодної країни.

Еталоном встановлення цієї моделі громадянського суспільства є процес формування низки суспільних комунікацій та соціальних зв'язків, систем і соціальних цінностей. Основні суб'єкти – громадяни з правами та громадянські (неполітичні та неурядові) організації, асоціації та профспілки.

Хоча термін «громадянське суспільство» прямо не згадується в тексті чинного українського Основного закону, сукупність властивих йому характеристик визначає основні принципи його формування в Україні.

Положення ст. 3 Конституції України визнають людину, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканість і безпеку найвищою соціальною цінністю, а «права і свободи людини та їх гарантії визначають зміст і спрямованість діяльності держави». Держава відповідає перед людиною за свою діяльність. Зазначена норма передбачає визнання пріоритету прав людини, що є базовою основою будь-якої моделі громадянського суспільства.

Важливою умовою формування громадянського суспільства також є реалізація положення ст. 4 Конституції України, яка зазначає, що носієм суверенітету і єдиним джерелом влади в Україні є народ [2].

В своїй аналітичній записці «Перспективи удосконалення конституційних засад громадянського суспільства в процесі реформування Конституції України» науковець Ю. Опалько зазначає, що Основний Закон містить конкретні норми щодо самостійності та незалежного існування інститутів громадянського суспільства. Мається на увазі, зокрема, відокремлення релігійних об'єднань від держави (стаття 35); гарантується місцеве самоврядування (стаття 7), гарантування державою свободи діяльності громадських об'єднань (стаття 15) тощо [3].

Слід зазначити, що Україна визнала важливість утвердження на законодавчому рівні основ громадянського суспільства як запоруки демократичного розвитку країни, і в контексті посткризової моделі розвитку України було поставлено такі завдання: забезпечити розвиток прямої демократії та демократії участі; створити Національний фонд сприяння громадянському суспільству; забезпечити конкурентоспроможність та прозорість у наданні державної підтримки організаціям громадянського суспільства; визначити та ліквідувати програми взаємної корупції; сприяти розвитку національної філантропії та меценатства; за обов'язковою участю організацій громадянського суспільства сформувати загальну систему безперервної громадянської освіти; створити в Україні ефективне громадянське суспільство, засноване на діалозі та партнерстві; забезпечити виховання культури компромісу серед політичних класів як передумова його поширення в суспільстві; підвищити політичну культуру населення; створити нові можливості участі громадян в управлінні державними і суспільними справами; забезпечити активізацію процесу роздержавлення усіх сфер суспільного життя; формування реальних інститутів громадянського суспільства як ринкового, так і неринкового характеру; розвиток різноманітних форм громадянського самоврядування і самодіяльності; піднесення рівня суспільної свідомості та інше [4, с. 141].

Тому необхідність запозичення європейського досвіду в процесі запровадження засад громадянського суспільства в країні має важливе значення.

Громадянське суспільство сформувалося в Європі на основі загального гуманізму. Г. Гегель сказав: «У громадянському суспільстві кожен сам по собі мета, все інше для нього ніщо. Але без співвідношення з іншими він не може досягнути своїх цілей у повному обсязі...». Відповідно, європейська «модель» громадянського суспільства, що складалася протягом століть виборювання соціальних свобод і прав, сьогодні – це вільний, плюралістичний ринковий соціум, де немає місця режиму особистісної влади, тоталітаризму, насильству над людьми, де цінують мораль і традиції, поважають закон, принципи справедливості та гуманізму і де центральне місце в соціально-політичній системі посідає громадянин, особистість [1, с. 115].

Європейські країни усвідомлюють роль громадянського суспільства і тому систематично залучають громадян та їх асоціації до формування та реалізації державної політики у різних сферах. Це може врятувати країну від виконання певних перевантажених соціальних завдань, зберігаючи при цьому високий рівень соціальних стандартів для населення.

Правова база, створена відповідно до європейських демократичних стандартів, забезпечує прийняття норм державними інституціями та громадянським суспільством, дозволяє розробити механізми вирішення можливих конфліктів, подолати суперечності у розробці національної стратегії, підвищити рівень обізнаності громадян та виправити відхилення, які можуть виникнути в дотриманні демократичних цінностей.

Ефективність розвитку громадянського суспільства залежить від рівня фінансової підтримки діяльності його установ, особливо некомерційних громадських організацій. Оцінюючи джерела фінансових ресурсів, можна визначити ступінь впливу країни на діяльність державного сектору, готовність громадян сприяти розвитку організацій громадянського суспільства.

Л. Мельник у своїй науковій праці стверджує, що аналіз планів фінансування організацій громадянського суспільства в європейських країнах показує, що рівень залучення коштів організаціями громадянського суспільства високий. Крім того, це характерно як для країн з меншими частками державних фондів (Великобританія) так і для країн з найвпливовішою фінансовою участю держави (Німеччина, Данія). Відтак, державне фінансування громадських організацій у Великобританії становить третину загального доходу, більшість з яких кошти з державних джерел спрямовуються на організації, що працюють у сфері соціальних послуг [5, с. 122].

Побудова фінансової спроможності та стабільності громадянського суспільства країн Центральної і Східної Європи відбувається за допомогою залучення різних технологій, зокрема, грантових проектів, державної допомоги, укладення контрактів і т.д. [6, с. 136].

Так, громадські організації в Чехії після запровадження спеціального методу фінансування ЄС фінансуються з Державного бюджету та всіх місцевих бюджетів. В інших країнах така допомога використовується для розширення можливостей органів місцевого самоврядування, тоді як у Чеській Республіці частина коштів використовується для підтримки розвитку неурядових організацій. Позитивним кроком є можливість міністерств досягти довгострокових домовленостей з некомерційними організаціями [7, с. 104].

Як зазначає П. Гураль, для держав з розвиненою демократією розуміння громадянського суспільства як рівноправного партнера у вирішенні соціально-економічних та політико-правових питань залишається визначальним. Особливістю функцій громадянського суспільства в Європі полягає в тому, що держава визнає та використовує потенціал соціальних ресурсів для надання якісних та економічно ефективних соціальних послуг шляхом розробки інноваційних методів, поширення благодійності та надання цілеспрямованої та дієвої благодійної допомоги. Громадяни беруть участь у прийнятті рішень і, отже, враховують інтереси різних соціальних груп, а рішення мають більшу ефективність [8, с. 14].

Водночас, проблема функціонування сучасного європейського громадянського суспільства також пов'язана зі зменшенням громадянського простору, особливо зменшення простору для активної участі громадськості. Ця тенденція відображається не тільки в країнах, які продовжують боротьбу із самодержавними урядами, але і в демократичних країнах, які мають давню традицію підтримувати свободу слова. Однією з причин цього явища є відсутність інтересу до громадської діяльності в різних країнах. Уряди цих держав обмежують і стримують громадян від участі у суспільному житті, запобігаючи змінам.

Ефективним методом покращення участі громадян та соціального капіталу є використання онлайн-платформ для залучення громадян до прийняття рішень. Традиційна практика налагодження діалогу між державними установами та громадськістю передбачає здійснення публічного обговорення. Так, Кодекс практики консультацій Великобританії чітко визначає цей обов'язок, підкреслюючи, що лише публічні консультації уряду або лише переговори із зацікавленими сторонами щодо збору фактичної інформації з конкретних тем не можуть розглядатися як фактичні консультації з громадськістю. У Німеччині добре відомою є підхід щодо збільшення шансів прийняти законопроект у парламенті, відображаючи результати публічних

обговорень у своїх пояснювальних записках [5, с. 123].

Отже, досвід розвитку цивілізованих країн показує, що становлення громадянського суспільства є тривалим і дуже складним процесом.

На сьогоднішній день актуальною стала розробка перспективного підходу до оцінки української історії, а також самостійної та незалежної політичної та ідеологічної позиції щодо оцінки шляхів розвитку громадянського суспільства в Україні. Особливість і суперечливість перехідного суспільства полягає в тому, що складність перехідного процесу зумовлює, з одного боку, посилення регулюючої ролі держави (тобто самої держави), з іншого – розвитку громадянського суспільства. Цей факт підкреслює необхідність наукових досліджень для вивчення ролі держави в перехідному суспільстві, розробки механізмів його впливу на соціальні процеси та визначення шляху перетворення держави в правову державу та способу перетворення перехідного суспільства в громадянське суспільство.

Аналізуючи європейський та вітчизняний досвід, можна стверджувати, що на сьогодні основними шляхами до побудови громадянського суспільства в Україні є: 1) розширення масової бази влади, поліпшення політичної культури людей та створення нових можливостей для громадян брати участь в управлінні державними справами; 2) посилення процесу приватизації у всіх сферах суспільного життя та формування реального інституту громадянського суспільства з ринковим та неринковим характером; 3) максималізація сфери судового захисту прав і свобод людини та формування поваги до права і закону; 4) постійне вдосконалення механізму контролю, тобто механізму зворотного зв'язку від суспільства до країни; 5) на основі встановлення найширших відносин із зарубіжними країнами, зміцнення свободи інформації та публічності; 6) підвищення рівня обізнаності громадськості та подолання негативних соціальних явищ тощо.

Іншими словами, максимальний ступінь роздержавлення повинен бути досягнутий у всіх сферах суспільного життя. Окрім того, недоліком чинної Конституції України є те, що вона не містить жодної згадки про громадянське суспільство. Тому очевидним є необхідність внесення змін до Основного Закону, що в свою чергу має сприяти удосконаленню конституційних засад громадянського суспільства.

Серед вітчизняних юристів та науковців існують два основні концептуальні підходи щодо внесення змін до Конституції України. Відповідно до першого методу, в оновленій редакції Основного Закону конституційним принципам громадянського суспільства та формуванням його відносин з державою слід присвятити окремий розділ. Згідно з другим методом, це є недоцільно, тому необхідно обмежити включення нових положень про громадянське суспільство до Основного закону та внести певні конкретні зміни та доповнення до розширення прав і можливостей організацій громадянського суспільства та їх членів [3].

Більш доцільним видається другий метод, прихильником якого є багато вітчизняних вчених-юристів, особливо експертів в галузі конституційної науки, в тому числі Г. Берченко. Вони вважають, що недоцільно пропонувати окремий розділ про громадянське суспільство під час оновлення конституційного тексту [9, С. 18].

Аналіз зарубіжного досвіду у формуванні конституційних основ громадянського суспільства підтверджує застосування другого методу. Цей аналіз показує, що в конституціях розвинених демократій та країн, які нещодавно стали на шлях демократичного переходу, немає окремого розділу, присвяченого громадянському суспільству. В конституціях деяких іноземних країн навіть не згадується поняття «громадянське суспільство».

Отже, виходячи з вищезазначених обставин, до розділу 1 Конституції України слід додати статтю та передбачити такий зміст: «Держава сприяє розвитку громадянського суспільства» та закріпити принцип взаємозв'язку між державою та громадянським суспільством у тій самій редакції, в якій вони закріплені в Стратегії державної політики сприяння розвитку громадянського суспільства в Україні [10].

Окрім вищезазначеного, в контексті оновлення законодавства та необхідності виконання Україною своїх міжнародних зобов'язань, необхідно внести конкретні зміни до інших статей та положень Конституції України, включаючи: надання права на мирні зібрання усім особам, які знаходяться в Україні на законних підставах, а не тільки громадянам України; право об'єднуватися має бути доступним всім, в тому числі громадянам інших країн та особам без громадянства; запровадження конституційних

гарантій недоторканості приватної власності як економічної передумови громадянського суспільства тощо [3].

Важливими чинниками утвердження громадянського суспільства також виступає регулювання розвитку соціально-етнічних, етнонаціональних відносин на основі принципу рівності всіх націй та етнічних груп; регулювання сімейно-шлюбних відносин, спрямованих на зміцнення соціальних, духовних, моральних, матеріальних підвалин сім'ї, на виконання нею функцій як найважливішого соціального інституту; створення умов для заохочення продуктивної трудової діяльності, зростання соціально-економічної активності населення, відтворення і всебічна реалізація трудового потенціалу народу, мотивації трудової діяльності кожної людини, спроможної до праці [11, с. 9].

Висновки. Світовий та вітчизняний досвід показує, що успішний розвиток суспільства і держави залежить від повноти реалізації прав та свобод кожної людини. Завдяки вільному вибору життєвого шляху, волі, енергії, відповідальним діям, люди творять громадянське суспільство як певну систему всіх складних і різноманітних суспільних відносин: політичних, економічних, правових, професійних, культурних, етнічних та ін. Визнання, дотримання та захист прав та свобод людини – головна мета і важливий інструмент демократичної правової держави, яка прагне забезпечити добробут, гідність, безпеку суспільства, високу конкурентоспроможність країни в світовому співтоваристві, державних, громадських інститутів та органів місцевого самоврядування. Важливим показником діяльності інститутів громадянського суспільства є ступінь розвитку громадської ініціативи та самоврядування.

Оптимізація функціонування та взаємодії інститутів громадянського суспільства має забезпечити реалізацію громадської ініціативи населення шляхом: усвідомлення громадянами, що єдиним джерелом і верховним носієм влади є народ, що влада держави, її суверенітет є похідною від суверенітету народу і має слугувати йому, а чиновники діють для задоволення потреб народу, а не навпаки.

Реалізація цих заходів спрямована на формування вільних і відповідальних громадян, правової держави та громадського руху, що сприятиме Україні стати повноправним партнером у світовому співтоваристві з ефективними економічними відносинами, високим освітнім, культурним і духовним потенціалом.

Список використаних джерел

1. Васильєв Г. Ю., Воднік В. Д., Волянська О. В. Громадянське суспільство: політичні та соціально-правові проблеми розвитку : монограф. ; за ред. М.П. Требіна. Харків : Право, 2013. 536 с.
2. Конституція України від 28.06.1996. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141.
3. Опалько Ю. В. Перспективи удосконалення конституційних засад громадянського суспільства в процесі реформування Конституції України. Аналітична записка. Київ, 2018. URL : <http://old2.niss.gov.ua/articles/1147/>.
4. Шпорлюк Р. Шляхи формування нації і громадянського суспільства в пострадянських країнах. Київ : Дух і Літера, 2001. 236 с.
5. Мельник Л. А. Європейський досвід ефективної взаємодії держави та інститутів громадянського суспільства. *Інвестиції: практика та досвід*. 2019. № 4. С. 119–124.
6. Майсара А. Міжнародний досвід організації конструктивного діалогу між організаціями громадянського суспільства та державними органами. *Інвестиції: практика та досвід*. 2018. № 11. С. 134–137.
7. Матійчик А. Волонтерська діяльність як детермінанта розвитку громадянського суспільства. *Грані*. 2016. № 8. С. 100–107.
8. Гураль П. Ф. Громадянське суспільство і держава в Україні: взаємодія і розвиток. *Часопис Київського університету права*. 2013. № 3. С. 13–16.
9. Берченко Г. В. Конституційні засади громадянського суспільства в Україні : автореф. дис. ...канд. юрид. наук : 12.00.02 / Нац. ун-т «Юрид. акад. України ім. Ярослава Мудрого». Харків, 2012. 20 с.
10. Національна стратегія сприяння розвитку громадянського суспільства в Україні на 2016–2020 роки : затв. Указом Президента України 26.02.2016 № 68/216. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/68/2016#n20>.
11. Шевченко М. Концептуальні засади розбудови громадянського суспільства в Україні. № 140. 2006. URL: http://novyn.kpi.ua/2006-2/11_Shevchenko.pdf.

Надійшла до редакції 27.02.2023

References

1. Vasyly'yev, H. Yu., Vodnik, V. D., Volyans'ka, O. V. (2013) Hromadyans'ke suspil'stvo: politychni ta sotsial'no-pravovi problemy rozvytku [Civil society: political and socio-legal problems of development] : monohraf. ; za red. M.P. Trebina. Kharkiv : Pravo, 536 p. [in Ukr.].
2. Konstytutsiya Ukrainy vid 28.06.1996 [Constitution of Ukraine dated June 28, 1996]. *Vidomosti Verkhovnoyi Rady Ukrainy*. 1996. № 30. Art. 141. [in Ukr.].
3. Opal'ko, Yu. V. (2018) Perspektyvy udoskonalennya konstytutsiynykh zasad hromadyans'koho suspil'stva v protsesi reformuvannya Konstytutsiyi Ukrainy [Prospects for improving the constitutional foundations of civil society in the process of reforming the Constitution of Ukraine]. Analitichna zapyska. Kyiv. URL : <http://old2.niss.gov.ua/articles/1147/>. [in Ukr.].
4. Shporlyuk, R. (2001) Shlyakhy formuvannya natsiyi i hromadyans'koho suspil'stva v postradyans'kykh krayinakh [Ways of forming a nation and civil society in post-Soviet countries]. Kyiv : Dukh i Litera, 236 p. [in Ukr.].
5. Mel'nyk, L. A. (2019) Yevropeys'ky dosvid efektyvnoyi vzayemodiyi derzhavy ta instytutiv hromadyans'koho suspil'stva [European experience of effective interaction between the state and institutions of civil society]. *Investytsiyi: praktyka ta dosvid*. № 4, pp. 119–124. [in Ukr.].
6. Maysara, A. (2018) Mizhnarodnyy dosvid orhanizatsiyi konstruktyvnoho dialohu mizh orhanizatsiyamy hromadyans'koho suspil'stva ta derzhavnymy orhanamy [International experience of organizing a constructive dialogue between civil society organizations and state bodies]. *Investytsiyi: praktyka ta dosvid*. № 11, pp. 134–137. [in Ukr.].
7. Matyichyk, A. (2016) Volonters'ka diyal'nist' yak determinanta rozvytku hromadyans'koho suspil'stva [Volunteer activity as a determinant of civil society development]. *Hrani*. № 8, pp. 100-107. [in Ukr.].
8. Hural', P. F. (2013) Hromadyans'ke suspil'stvo i derzhava v Ukraini: vzayemodiya i rozvytok [Civil society and the state in Ukraine: interaction and development]. *Chasopys Kyivivs'koho universytetu prava*. № 3, pp. 13-16. [in Ukr.].
9. Berchenko, H. V. (2012) Konstytutsiyni zasady hromadyans'koho suspil'stva v Ukraini [Constitutional principles of civil society in Ukraine] : avtoref. dys. ...kand. yuryd. nauk : 12.00.02 / Nats. un-t «Yuryd. akad. Ukrainy im. Yaroslava Mudroho». Kharkiv, 20 p. [in Ukr.].
10. Natsional'na stratehiya spryannya rozvytku hromadyans'koho suspil'stva v Ukraini na 2016-2020 roky [National strategy for promoting the development of civil society in Ukraine for 2016-2020] : zatv. Ukazom Prezydenta Ukrainy 26.02.2016 № 68/216. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/68/2016#n20>. [in Ukr.].
11. Shevchenko, M. (2006) Kontseptual'ni zasady rozbudovy hromadyans'koho suspil'stva v Ukraini [Conceptual foundations of civil society development in Ukraine]. № 140. URL: http://novyn.kpi.ua/2006-2/11_Shevchenko.pdf. [in Ukr.].

ABSTRACT

Yurii Kozar. Basic principles of development of the institute of civil society in Ukraine: European and domestic experience. The urgent principles of civil society in Ukraine have been analyzed in the scientific article, and also it has been focused on the factors of the necessity of the improvement of these principles and institutions of civil society as a whole. Besides, the foreign and the domestic experience, and also the research of the scientists of this problem have been analyzed; and the experience of the effective interaction in the European countries between the state and civil society has been analyzed. The main tasks have been considered which are set before Ukraine for the establishment of the foundations of civil society, and the problems and the shortcomings of the current legislation in the context of regulation of the institutions of civil society and the ways of their solution have been analyzed.

In the scientific article, the attempt has been made to analyze the theoretical foundations of the formation of the effective civil society in Ukraine on the basis of dialogue and the national consolidation in the context of the foreign and the domestic experience; the factors of the establishment of civil society in our country and the main tasks have been considered which are set for Ukraine in the context of the post-crisis model of development with the aim of the establishment at the legislative level of the foundations of civil society as the guarantee of the democratic development of the country. The peculiarities of the functions of civil society in Europe have been investigated and the problems of the functioning of the modern European civil society have been found out. It has been analyzed which changes must be included to the Constitution of Ukraine in terms of additions to expansion of the rights and the opportunities of organizations of civil society and their members.

The problems of the formation and the further development of civil society, the activities of public organizations in the process of denationalization and the creation of market conditions, the impact on the democratization of the country, etc. have been presented in the article. The main factors of the impact on the effectiveness of the development of civil society in European countries with the possibility of further application of experience for Ukraine have been found out.

Keywords: *civil society, state, institutions of civil society, social institutions, democratization.*